

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Diana Stožinič

**Popotniška fotografija in nadzorovanje Drugega na primeru
Afrike**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Diana Stožinič

Mentorica: doc. dr. Maruša Pušnik

**Popotniška fotografija in nadzorovanje Drugega na primeru
Afrike**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Zahvaljujem se svoji mentorici doc. dr. Maruši Pušnik za strokovno pomoč, usmerjanje in podporo pri izdelavi diplomskega dela.

Zahvaljujem se tudi svoji družini in fantu, ki so mi ves čas študija stali ob strani.

Tako se zahvaljujem vsem, ki so mi kakor koli pomagali, saj brez njih moje diplomsko delo ne bi bilo to, kar je.

Popotniška fotografija in nadzorovanje drugega na primeru Afrike

Popotniške fotografije predstavljajo pomemben del medijskega sveta, preko katerega bralci oziroma gledalci dojemajo politično in družbeno realnost. V diplomskem delu poskušam dokazati, da so popotniške fotografije o Afričanih le še en medij utrjevanja prevladujočega zahodnega hegemonskega diskurza o Afričanih. Predmet kritične analize je 13 mesečnikov revije Svet&ljudje, ki vsebujejo fotografije Afričanov oz. Afrike. Pri analizi popotniških fotografij o Afričanih sem uporabila mešanico dveh kvalitativnih analitičnih metod, in sicer semiotično in kritično diskurzivno analizo, preko katerih sem dekonstruirala vizualno podobo Afričanov v reviji. Ugotavljam, da je revija s svojo uredniško politiko posredno vključena v zahodni hegemonski diskurz o Afričanih. Afričani so predstavljeni večinoma v kontekstih lakote, vojne, revščine in eksotiziranja, s čimer se kreira zahodna superiornost ter na drugi strani primitivnost in zaostalost Afrike, oziroma se vzpostavlja odnos »mi-oni«. Skozi pogled revije in skozi pogled fotografa in nenazadnje tudi pogled bralca se reproducirajo podobe, ki podpirajo zahodno kulturno identiteto kot moderno oziroma civilizirano v primerjavi s primitivnim, neciviliziranim tretjesvetovnim Afričanom.

Ključne besede: popotniška fotografija, postkolonializem, Afrika, reprezentacija, diskurz, ideologija.

Travel photography and surveillance of the other in case of Africa

Key words: travel photography, postcolonialism, Africa representation, discourse, ideology.

Travel photos present an important part of the media world through which the readers and viewers perceive political and social reality. In my diploma work I am trying to prove that African travel photos are just another medium that reinforces already existing dominant Western hegemonic discourse about Africans. The critical analysis is based on thirteen monthly publications of the magazine Svet&ljudje that contain photos of Africans and their continent. With a help of qualitative methods, semiotics and discourse analysis, I have deconstructed a visual image of Africans in the magazine. Travel photos in the magazine and consequently its editorial policy is indirectly involved in the Western hegemonic discourse about Africans. Africans are mostly presented in contexts of hunger, war, poverty and exoticism, thus creating superiority of the West and on the other side primitivity and retardation of Africa, consequently establishing the relationship "us-them". Through the perspective of the magazine, of the photographer, and ultimately through the reader's position there are being reproduced the images that support Western cultural identity as a modern and civilized one in comparison to the primitive and uncivilized third-world African.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	7
2 REPREZENTACIJA AFRIČANOV-IDEOLOŠKI KONSTRUKT ZAHODA	9
2.1 Reprezentacija v popotniški fotografiji.....	9
2.2 Popotniške fotografije- medij utrjevanja zahodne medijske konstrukcije Afričanov.....	10
2.3 Nastanek in posledice diskurzov o Afriki in Afričanih.....	11
2.4 Ideološke implikacije	15
2.5 Obravnavanje Afrike in Afričanov v Sloveniji.....	15
3 POPOTNIŠKA FOTOGRAFIJA IN NJEN POGLED	18
3.1 Opredelitev in razvoj popotniške fotografije ter popotniškega turizma.....	18
3.2 Nadzorovanje Drugega s pogledom.....	19
4 SEMIOTIČNA IN DISKURZIVNA ANALIZA POPOTNIŠKIH FOTOGRAFIJ O AFRIČANIH	21
4.1 Teze in opredelitev metode.....	21
4.2 Analiza popotniških fotografij o Afričanih.....	22
4.2.1 Portretne fotografije Afričanov v tradicionalnih oz. domorodskih opravah	23
4.2.2 Fotografije revščine, umazanije, lakote in vojne	29
4.3 Diskusija.....	34
5 ZAKLJUČEK	35
6 LITERATURA	37

KAZALO SLIK

Slika 4.1: Tradicionalna ženska iz plemena Herera.....	24
Slika 4.2: Portret otroka.....	25
Slika 4.3: Portret domorodca.....	26
Slika 4.4: Portret starejše osebe.....	28
Slika 4.5: Somalija v vojni.....	29
Slika 4.6: Kairski Zabalini.....	30
Slika4.7: Žejni otroci.....	32
Slika 4.8: Afriški otroci na delu.....	33

1 UVOD

V pričujočem diplomskem delu se bom ukvarjala z vprašanjem reprezentacije Afričanov in afriške celine v popotniških fotografijah revije Svet&ljudje. Popotniško fotografijo bom poskušala opredeliti kot kulturno prakso, ki ni le zrcalo sveta, ampak s sabo nosi veliko bolj kompleksne pomene o razumevanju sveta, saj komunicira z občinstvom in s sabo prinaša informacije o delu sveta, ki ga predstavlja. Veliko vlogo pri reproduciranju zahodnih stereotipnih reprezentacij o Afriki imajo kot del medijev tudi popotniške fotografije, zato želim prevladujoče podobe o Afričanih podrobneje raziskati in jih hkrati aplicirati na slovenski prostor, in sicer preko obravnave popotniških fotografij v slovenski turistično-popotniški reviji Svet&ljudje. Vzorec raziskave bodo predstavljale popotniške fotografije revije Svet&ljudje, ki se bodo na kakršen koli način navezovale na Afriko. Nato bom iz popotniških fotografij z afriško tematiko poskušala izluščiti največkrat uporabljene elemente oziroma diskurze, ki se ob njih pojavljajo in tako podrobneje preučila posledice in implikacije, ki jih s sabo prinaša takšno ali drugačno upodabljanje Afričanov.

Negativna podoba Afrike in njenih prebivalcev se je preko stoletij in pestre zgodovine zakoreninila v zahodno miselnost. Za razumevanje današnje vloge in položaja Afrike v svetovnem sistemu si bom pomagala s postkolonialno teorijo, ki za marginalen položaj Afrike krivi evropski kolonializem 19. in 20. stoletja ter posledično njegovo nadaljevanje v sodobni čas v oblikah prefinjenega sodobnega kolonializma: kapitalizma in neoliberalizma. Tako je podrejena podoba afriške celine skozi čas na Zahodu postala sprejeta kot edina pravilna in samoumevna: to je barbarska celina, ki brez zahodne pomoči ne more funkcionirati, niti politično niti ekonomsko. Popotniške fotografije tako nakazujejo na prevladujoče družbene diskurzivne prakse ter na dominirajoče reprezentacije, ki podpirajo mednarodno politiko in ideologijo, saj vzdržujejo status quo evropske superiornosti in posledične afriške inferiornosti. Namen moje diplomske naloge ni niti soditi niti podajati univerzalnih ugotovitev, kako Slovenci dojemamo Afričane in njihovo celino. Moj namen je opozoriti na morebitne popotniške fotografije, ki pomagajo pri zahodni konstrukciji Afrike in s tem utrjujejo njen že tako manjvredni položaj. Namreč v diplomski nalogi predpostavljam, da pogled revije Svet in ljudje ter njenih fotografov predstavlja del »kapilarnega sistema« zahodnega diskurza o Afričanih, ki dopušča njihov nadzor in upravljanje. Druga predpostavka je, da popotniške fotografije revije Svet in ljudje vsebujejo fotografije, kjer so prikazani negativni dejavniki oblikovanja podob o Afriki: prikazovanje epidemij, naravnih katastrof, nevarnih bolezni, revščine, družbenih konfliktov, lakote, vojne, skratka takšna in drugačna zaostalost. Zadnja

teza je, da fotografi revije Svet in Ljudje kljub morebitni naklonjenosti in odobravanju Afričanov v svojih fotografijah puščajo primesi razrednega, rasnega, včasih tudi spolnega stereotipiziranja. Na podlagi teh predpostavk sem preverila osrednjo tezo naloge, da je Afrika v popotniških fotografijah prikazana negativno in predvsem stereotipizirano, ter da so popotniške fotografije še en medij utrjevanja zahodne konstrukcije Afrike.

Diplomska naloga je iz vsebinskega vidika sestavljena iz 3 delov: teoretični del naloge zajema dva sklopa, in sicer prvega in drugega, v katerih postavljam teoretične temelje naloge z osvetljenimi osrednjimi pojmi: popotniška fotografija, postkolonializem, Afrika, reprezentacija, diskurz in ideologija. Prvi sklop se dotika zgodovine oblikovanja podob o Afriki, kjer iščem vzroke za današnje reprezentiranje afriške celine kot negativne, v drugem sklopu naloge pa se dotaknem popotniške fotografije in njenih značilnosti. Zadnji vsebinski sklop je namenjen analizi popotniških fotografij revije Svet&Ljudje, ki vsebuje opredelitev metodološkega okvira in analizo fotografij. Za analizo fotografij bom uporabila mešanico dveh kvalitativnih metod, in sicer semiotično in diskurzivno analizo. Na koncu diplomske naloge je tudi kritična diskusija analiziranih popotniških fotografij ter sklepne misli in ugotovitve celotne diplomske naloge.

2 REPREZENTACIJA AFRIČANOV-IDEOLOŠKI KONSTRUKT ZAHODA

2.1 Reprezentacija v popotniški fotografiji

Preučevanje sodobne vizualne kulture je danes ključnega pomena za razumevanje delovanja družbe. V času, ko v medijskih praksah vsakdanjega življenja dominira podoba, ki oblikuje vizije sodobne globalne kulture tako za medijske gledalce kot za ne-gledalce, se postavljajo vprašanja o njenem socialnem in političnem vplivu na družbo (Hardt 2002, 315). Fotografija namreč predstavlja enega izmed pomembnejših in najbolj množičnih sistemov reprezentacij, s pomočjo katerih osmišljamo in dojemamo svet okrog nas. Zato je na tej točki pomembno predstaviti koncept reprezentacije, saj le-te utrjujejo pomene v družbi. Najpomembnejši predstavnik kulturnih študij, Stuart Hall, reprezentacijo razume kot ključni del procesa, v katerem člani iste kulture proizvajajo pomene in si jih izmenjujejo. Vključuje rabo jezika, znakov in podob, ki štejejo za stvari ali jih predstavljajo (Hall 2004, 35). Reprezentacija torej pomeni proizvajanje pomena konceptov s pomočjo jezika. Vendar znaki lahko izražajo pomen le, če obstajajo kodi, ki nam omogočajo, da koncepte prevedemo v jezik in obratno. Ti kodi so namreč ključni za pomen in reprezentacijo in so rezultat družbenih konvencij. So ključni del naše kulture, naših skupnih »zemljevidov pomena«, ki se ga naučimo in ga podzavestno ponotranjimo, ko postanemo člani svoje kulture (Hall 2004, 35-36). Kodi torej niso kar določeni, ampak se utrdijo znotraj družbenih konvencij in prepričanj določene kulture, npr. zahodne kulture.

Ko beremo fotografijo, vstopamo v svet skritih razmerij, pred našimi očmi se odvija iluzorna moč podobe in kot gledalci pri tem moramo upoštevati dejstvo, da je fotografija izdelek fotografa in zato vedno refleksija določenega pogleda (estetski, ideološki, politični, itd.), zato se pomen fotografske podobe oblikuje skozi t.i. fotografski diskurz, torej skozi jezik kodov z lastno slovnico in sintakso (Clarke 1997, 27). Znaki, fotografije in tudi njeni posamezni deli, lahko proizvajajo več pomenov, so polisemični. Številna in različna branja so mogoča zaradi arbitrarne narave znakov, kar pomeni, da je pomen znaka določen z družbenimi in kulturnimi konvencijami določene družbe oziroma kulture, v kateri so bili znaki proizvedeni, saj lahko le tako razume njihov pravi pomen. Simbole, indekse in ikone lahko dekodiramo le v skladu z znanjem, ki smo ga pridobili v času socializacije in družbene interakcije (Pierce v Nöth 1995, 42-45). Kot pravi Hardt, fiksni pomeni podob ne obstajajo, saj je njihov pomen odvisen od družbeno-političnih kontekstov in kulturnih praks (2002, 324). Torej gre za proces interpretacije. »Slike v okviru vizualne kulture-od fotografij do digitalnih podob-torej gradijo

sistem reprezentacij, ki se uporablja v procesu družbene komunikacije znotraj specifičnih kulturnih okvirjev, v katerih pomeni nenehno nastajajo, se verificirajo ali pa kritizirajo in ovržejo.« (Hardt 2002, 324) Pri reprezentaciji gre torej za način pripovedovanja, ki sama na sebi implicira vrednotenje dogodka (Slemon 2001, 106). Reprezentacija je potemtakem družbeni proces predstavitve dogodkov, fenomenov in družbenih skupin, ki s pretvarjanjem abstraktnih ideoloških konceptov v konkretne oblike dajejo pomen samemu objektu predstavitve. Reprezentacija je konstitutivna za družbeno skupino, saj le-ta nima naravne pojavnosti, ampak jo sooblikuje način, na katerega je reprezentirana. Vedno je del procesa družbene konstrukcije realnosti, ne pa odraz realnosti. Posledično tudi ljudje družbene fenomene vidimo iz določenega zornega kota in nikoli povsem nepristransko. Reprezentacija je vedno odraz razmerij moči, saj, kot pravita Tripathy in Mohapatra, razmerje moči določa prevladujoče reprezentacije in posledično uokvirja misli ljudi (2011, 97). Vendar problem nastane, ko Zahod formulo neoliberalne ekonomije ter celotne zahodne miselnosti sprejema za edino pravilno in univerzalizira zahodne vzorce, zahodni način življenja ter mišljenja, s čimer postane režim reprezentacije orodje nadziranja ne-zahodnjakov (Tripathy in Mohapatra 2011, 95). Reprezentacije in njihovi pomeni tako niso nikoli nevtralni, temveč delujejo po principu ohranjanja pozitivnih identitet zahodnih subjektov in opredeljujejo negativne identitete ne-zahodnjakov, Afričanov, skozi princip razlik med tema dvema pozicijama. Praksa reprezentacije, ki označuje to razmerje, uporablja stereotipiziranje značilnosti kultur ter vzpostavlja simbolično moč in simbolično nasilje nad ne-zahodnimi subjekti (Hall 2000, 257-59). Na tej točki je pomembno razmisliti, kakšna je reprezentacija Afričanov v popotniških fotografijah in zahodnih medijih na sploh ter kako to vpliva na našo percepcijo Afričanov, saj mediji postajajo vse večji krojač naših predstav in misli o svetu in za sabo nosijo še kako realne posledice.

2.2 Popotniške fotografije- medij utrjevanja zahodne medijske konstrukcije Afričanov

Podobe oziroma fotografije predstavljajo pomemben element kulturne konstrukcije etničnih in rasnih razlikovanj že iz zgodnjih obdobj prvga kontakta Evrope z ostalimi kulturami (Bucher in Smith v Lutz in Collins 1993, 4). Z razmahom medijev se je takšen odnosov do t.i. kulturno Drugih le še intenziviral, saj mediji s svojim uokvirjanjem dogodkov predstavljajo prirojeno ogledalo realnosti, po katerem se ljudje zgledujejo in privzemajo njihove vzorce, kar se posledično kaže tudi v popotniških fotografijah. Večina sodobnih postkolonialnih avtorjev je mnenja, da so ravno mediji tisti, ki predstavljajo najpomembnejši element

utrjevanja Afričanov kot primitivnih in manjvrednih. Zahodno medijsko poročanje o Afriki je namreč po večini zreducirano na zgodovinsko strukturirano podobo, ki je povezana s širšim kontekstom družbene vednosti. Glavna značilnost zahodnega medijskega poročanja o Afriki je poročanje v stereotipnem-reprezentativnem vzorcu oziroma uporablja se tudi izraz »medijska tišina«, kar pomeni, da se o tej celini poroča manj kot o drugih. Kadar pa se poroča o Afriki, se jo prikazuje v kontekstih kronične revščine, lakote, vojne, eksotizacije, itd. (Mezzana 2006). Tudi Said (1996, 356) opozarja na množično koncentracijo medijev v zadnjih letih, ki imajo moč konstruiranja skupnega družbenega jedra interpretacij o tujih kulturah, katere množično opisujejo s stališča lastnih vrednot, norm in prepričanj.

Na Zahodu se je v miselnost ljudi postopoma zakoreninila določena (negativna) podoba Afriške celine, na oblikovanje takšne podobe pa so vplivali različni zgodovinski in družbeni dejavniki. Takšno prepričanje se je kumulativno usidrilo v zahodnjaško držo do Afrike, saj, kot vemo, je »fotografija odvisna od vrst zgodovinskih, kulturnih, družbenih in tehničnih dejavnikov, ki oblikujejo njene pomene« (Clarke 1997, 19), zato je pomembno poznati ozadje nastanka določenih diskurzov, ki se pojavljajo o Afričanih.

2.3 Nastanek in posledice diskurzov o Afriki in Afričanih

Pri vprašanju oblikovanja pomenov o Afričanih in njihovi reprezentaciji v popotniških fotografijah je le-to pomembno navezati na postkolonialne študije, ki preučujejo dediščino kolonializma in njegovih učinkov na oblikovanje določenih dominantnih diskurzov o Afričanih. Samega poteka kolonializma se ne bom dotikala, podrobneje bom preučila le njegove posledice, katerim smo priča še danes in se posredno kažejo tudi v popotniških fotografijah, saj se obdobje dekolonizacije in nenazadnje tudi sodobnega imperializma še zdaleč ni končalo. Sodobne oblike kolonializma in imperializma, ki držijo Afriko v podrejenem položaju, naj bi izhajale iz kolonializma 19. in 20. stoletja, ko so se evropske države med seboj »prerivale« za afriška ozemlja. Dolgoletni kolonialni posegi so tedaj močno, a na različnih področjih različno in v različnem obsegu vplivali na politično, kulturno in ekonomsko življenje afriških skupnosti (Hebbar 1998). Ločevanje na civilizirane (večvredne) in necivilizirane (manjvredne) družbe oziroma na »razviti Zahod« in »nerazviti Vzhod« se začne že v obdobju razsvetljenstva, ki jasno postavi temelje rasizmu (Bernal 1991, 201-202). Razsvetljenci, ki so se tako vehementno sklicevali na razum, so poudarjali velik pomen rasnih razlik kot dejansko vidno obliko drugačnosti. Voltaire je celo zapisal: »Belci z brado, črnci z volno, rumeni z žimo in ljudje brez brade ne izhajajo iz istega človeka.« (v Južnič 1987, 243). Mišljenje, da je Evropa središče sveta, je Evropejcem dodeljevalo status

»civiliziranosti«, še več, čutili so se poklicane, da civilizacijsko oziroma moralno oplemenitijo Afričane (Brumen 2001, 154). Evropska civilizacija je bila za Afričane edina možna, prava, odrešilna in človeka dostojna civilizacija. Temna polt vedno bolj začne postajati sinonim za »moralno in mentalno inferiornost« (Bernal 1991, 203). Torej so bili Evropejci že pred usodnimi kolonialnimi pohodi dodobra opremljeni z rasizmom.¹ Skoraj vsi pomembnejši misleci 18. st. so pravzaprav utrjevali mnenja, ki jih je v 19. st. na poseben način strnil t.i. socialni darvinizem v taki formulaciji, kot je tista, da se je razvoj neevropskih ras ustavil v puberteti. Tako nam postane jasno, kako globoke so korenine rasističnega načina mišljenja, ki so vgrajene v evropsko civilizacijo tako kot v nobeno drugo (Južnič 1987, 244). S kolonialnimi pohodi, odhodi in končno osvojitvami so Evropejci prišli v stik z rasno različnimi ljudmi in jim pripisovali večinoma inferiorne attribute. V osvajanju sveta so zasluževali, pobijali in v vsakem primeru domorodce reducirali na manjvreden položaj. Rasizem je bil idealna ideologija, s katero je bilo mogoče racionalizirati in opravičevati grozodejstva, ki so jih počeli (Južnič 1987, 245). Tako je splošno ideološko opravičilo kolonializma vedno ciljalo na »neciviliziranost« ali »nekulturnost« neevropskega človeka (Južnič 1980, 12-13) in antropološka evolucionistična shema divjaštvo-barbarstvo-civilizacija je v Afriki pristala na zelo plodnih tleh ter se dokazala kot izjemno produktivno ideološko orodje (Brumen 2001, 154). Posledice kolonializma in takratne evropske miselnosti so v zahodnem svetu še danes dodobra zakoreninjene in še vedno kreirajo predstave o Afričanih. Današnja podoba Afriške celine je po postkolonialni teoriji nič drugega kot proizvod kolonialnih diskurzov o Afriki, ki so nastali so v času evropskega kolonializma.

Artikulacije diskurzov, znotraj katerih so ujeti pomeni reprezentacije Afriške celine in njenih pripadnikov, pogojujejo delovanje in s tem družbeno realnost. Diskurzi so neločljivo povezani z interesi močnih posameznikov in družbenih skupin ter posledično z odnosi moči, saj so oni tisti, ki določajo, kdo je pooblaščen za izrekanje sodb ali mnenj o določenem pojavu (Režek 2005, 9). Oni so tisti, ki s pomočjo različnih strategij reguliranja in izključevanja oblikujejo družbene subjekte in konstruirajo določene oblike »znanja« (Hall 2004, 65). Hall izhaja iz Foucaltevega razumevanja diskurza in ga opredeljuje kot skupino izjav, ki zagotavljajo jezik, s katerim govorimo-način reprezentacije vednosti o nečem-o določeni temi v določenem zgodovinskem trenutku. Pri diskurzu gre za proizvodnjo vednosti prek jezika. Kot je

---

¹ Skoraj vsi pomembnejši misleci 18. st. so pravzaprav utrjevali mnenja, ki jih je v 19. st. na poseben način strnil t.i. socialni darvinizem v taki formulaciji, kot je tista, da se je razvoj neevropskih ras ustavil v puberteti. Tako nam postane jasno, kako globoke so korenine rasističnega načina mišljenja, ki so vgrajene v evropsko civilizacijo tako kot v nobeno drugo (Južnič 1987, 244).

poudarjal Foucault, diskurz konstruira temo, saj definira in proizvede objekte našega vedenja. Obvladuje način, na katerega lahko o temi smiselno govorimo in razmišljamo. Vpliva na to, kako ideje uresničimo v praksi in jih uporabimo za uravnavanje vedenja drugih, pojavlja se v dolgi vrsti tekstov in kot oblika vedenja na številnih različnih institucionalnih prizoriščih v družbi (Hall 2004, 65). Tudi Vivien Burr podobno razume diskurz in ga definira kot »sistem pomenov, metafor, reprezentacij, podob in izjav, ki skupaj proizvajajo določeno verzijo dogodkov.« Poudarja, da se okoli določenega dogodka, skupine, zvrsti polno različnih diskurzov in možnosti reprezentiranja določenega dogodka svetu (Burr 2000, 48). Foucault pa dodaja, da so diskurzi vedno neločljivo vpeti v odnose oblasti, saj oblast preko oblikovanja diskurza lahko vpliva in nadzoruje družbeno življenje. (Foucault 2001) Torej diskurzi vedno delujejo ideološko, saj institucionalne prakse, ki jih ljudje izvajajo samodejno, namreč pogosto utelešajo predpostavke, ki implicitno ali eksplicitno legitimirajo odnose moči.

Diskurz, ki najmočneje oblikuje današnje podobe Afrike, je kolonialni diskurz, produkt evropskega kolonializma, s katerim se v največji meri ukvarjajo postkolonialne študije. Kot začetnika postkolonialnih študij štejemo Saida s knjigo *Orientalizem: Zahodnjaški pogledi na Orient*, ki je leta 1978 dokaj pretresla takratno zahodno akademsko javnost. Je prvi, ki se osredotoči na Vzhod kot na reprezentacijo in jo predstavi kot konstrukt Zahodnega diskurza. Po Saidu je orientalizem mogoče razumeti kot korporativno ustanovo za obravnavanje Orienta-obravnavanje v smislu dajanja izjav o njem, avtoriziranja pogledov nanj, opisovanja, poučevanja o njem, urejanja ali vladanja; orientalizem, skratka, kot slog Zahoda pri gospodovanju nad Orientom, restrukturiranju in izvajanju oblasti nad njim (1996, 14).

Orientalizem se na podlagi kulturne različnosti obravnava kot kolonialni diskurz, ki ga Zahod preko različnih sredstev uporablja za reprodukcijo nasprotne, kontrastne podobe Drugih in za ohranjanje lastnega superiornega, dominantnega položaja. Vsiljena podoba različnega Drugega, ki po interpretaciji Zahodnjaka zaradi »lastne nezmožnosti« ne sodeluje pri sooblikovanju lastne podobe, je osnovana na stereotipnih predstavah, ki so se prenašale preko diskurzivnih praks (Bhabha 1994, 77). Orientalizem je kot projekt dekonstrukcije kolonialnega in postkolonialnega diskurza zelo pomemben, saj razkriva dominanten diskurz o teh prostorih in ljudeh kot zgodovinsko specifičen konstrukt, ki je nastal v posebnih okoliščinah v skladu z interesi močnejšega (Stankovič 2002, 59).

Said orientalizem na primeru Afrike natančneje označi kot *afrikanizem*, katerega opredeli kot skupek mentalnih struktur, preko katerih se reproducira lokalna oz. globalna kulturna hegemonija nad afriško kulturo (Said 1996, 13). Tudi Stefan Andreasson podobno razume

afrikanizem in ga označi kot oblikovanje podob o Afriki, katere naj bi se po njegovem mnenju formirale preko redukcijske oz. poenostavljene formule ponavljanja motivov o Afriki skozi čas. Čeprav ima Afrika pestro kulturo, zgodovino in izkušnje, se Zahod raje poslužuje negativnih in neustreznih značilnosti opisovanja Afrike, s čimer postane t.i. avtorjeva skovanka *redukcijsko oz. poenostavljeno ponavljanje motivov* učinkovito orodje, preko katerega se heterogene karakteristike afriške celine zreducira na pomanjkljive in predvsem negativne podobe (Andreasson 2011, 972). Andreasson kot glavni problem afriške marginaliziranosti vidi v nezmožnosti afriških vlad (in afriškega posameznika) v »pravilnem« (zahodnem) koncipiranju pojmov, kot so zakon in red, trg, dobro vladanje transparentnost in pluralnost demokracije. To so namreč pojmi, ki jih zahodna ortodoksna razvojna znanost dojema kot predpogoj za začetek uspešnega razvoja države oz. celine (2011, 975). Podrejena podoba afriške celine je skozi dokaj homogenske reprezentacije čez čas postala sprejeta kot edina pravilna in posledično je Afriška celina postala barbarska celina, ki brez zahodne pomoči ne more funkcionirati, kar je navsezadnje tudi cilj-ohranjati Afriko v podrejenem položaju na vseh področjih.

Iz položaja nadrejenosti in podrejenosti se kaj hitro razvije rasistični diskurz »mi-oni«, kjer so Afričani kot »oni« v dominantnem diskurzu reprezentirani izrazito negativno (leni, umazani, zaostali, nerazviti), sami, »mi«, pa smo na vrhu lestvice družbene hierarhije. Vsak »mi« ima namreč svoj »oni«, saj vsaka identiteta temelji na diferenciaciji (Stankovič 2002, 59). Vendar paradoks na tej točki je, da so ravno manjvredni in necivilizirani Orientalci bili ključni pri opredeljevanju zahodne oziroma evropske identitete. Orient je tisti, ki je pomagal opredeliti Evropo kot od njega očitno razločljivo podobo, idejo, osebnost oz. izkušnjo (Said 1996, 12). Identiteta, tudi nacionalna, je namreč najlažje skonstruirana skozi tisto, kar sama ni, skozi Drugega ali konstitutivnega Drugega, en pol binarnega nasprotja pa je vedno dominanten (Hall 1996,6). Na ta način se ohranja status quo in moč dominantne evropske skupine. »Mi-oni diskurz« se jasno pokaže, kadar so pripadniki večinske in dominantne skupine reprezentirani v pozitivni luči, so prikazani kot »normalni«. Na drugi strani pa so Afričani »oni«, antipod naturalizirani »normalnosti«, celo grožnja le-tej (Kogovšek in Petković 2007, 53).

Vendar diskurzi niso statični, spreminjajo se skozi čas v skladu z interesi nosilci moči, ki jih obračajo v svoj prid. To pomeni, da so diskurzi obenem tudi neposredni mehanizmi oblasti in, da imajo diskurzivne prakse lahko močne ideološke posledice. Tako lahko pomagajo pri krepitvi neenakopravnih odnosov moči v družbi, torej pri marginalnem prikazovanju Afrike v

svetovnem sistemu. Tako kot pravi Baskar, oznake »mi-oni« so temelj kolonialne oziroma postkolonialne države Zahodnjakov do Drugega, katerega eksotizirajo v njegovi radikalni različnosti, njegovo drugost pa spreminjajo v esencialno naravo, da si ga kot takšnega kolonialno podvržejo (Baskar 2001, 66).

2.4 Ideološke implikacije

Z enačenjem diskurzov in moči Foucault (2001) implicira na ideološke učinke le-teh, vendar ideologijo obravnava kot del diskurza, medtem ko večina sodobnih avtorjev ideologijo obravnava ločeno od diskurza. Pojem ideologije je za Foucaulta sicer problematičen, saj se ga po njegovem mnenju vedno postavlja v nasprotju s tistim, kar se opredeljuje kot resnično. Foucault se namreč sprašuje, kako se »v zgodovini znotraj diskurzov, ki sami po sebi niso niti resnični niti lažni, proizvedejo učinki resnice« (Foucault 1991, 63). Poudarja, da si katera koli oblika misli ne more lastiti absolutne »resnice« zunaj igre diskurza. Zanj je namreč vsaka politična ali družbena oblika misli neizogibno ujeta v medsebojno delovanje vednosti in oblasti (Hall 2004, 69). Pri konceptu ideologije je Foucaultu teoretično najbližje Gramsci s konceptom hegemonije, ki meni, da v vsaki družbi obstajajo določene institucije (mediji, vlada, itd.), ki imajo moč reprezentiranja družbenih procesov, s tem pa se njihove ideologije pogosto naturalizirajo (Gramsci 1974). Tako na primer v zahodni družbi velja, da so Afričani umazani, barabe, neizobraženi, kužni, leni in nevarni, saj takšen ideološki konstrukt utrjuje hegemonsko ideologijo ter hkrati upravičuje zaslužnjevanje Afričanov in kolonializem. Dejstvo je, da imajo diskurzivne prakse lahko pomembne ideološke posledice, saj lahko z načini reprezentacije in umeščanja ljudi pomagajo pri produkciji in reprodukciji neenake porazdelitve moči med posameznimi družbenimi skupinami. Ideologija se namreč izvaja preko diskurza, ki ima največjo moč takrat, ko ljudje vanj privolijo. S tem ga reproducirajo in utrjujejo, hkrati pa pomagajo krepiti tudi obstoječe odnose moči v družbi (Fairclough 1995). Diskurzivne prakse določene družbe puščajo pomembne posledice pri ustvarjanju identitete posameznika in konstruiranja njegovega okolja, kar se kaže tudi v popotniških fotografijah, ki so potemtakem odsev prevladujoče družbene ideologije določenega trenutka in okolja.

2.5 Obravnavanje Afrike in Afričanov v Sloveniji

Zgodovinsko gledano so se podobe o Afričanih v Sloveniji oblikovale na specifičen način. Dominantni način mišljenja 19. in prve polovice 20. stoletja namreč ni priznaval Afričanov oz. afriške zgodovine. Prebivalci Slovenije so se z Afriko srečevali kot popotniki, misijonarji, pustolovci, delavci in raziskovalci. Intenzivni stiki z Afriko so se začeli v času socialistične Jugoslavije, ko se je o Afriki razmišljalo v smislu dialoga in izmenjave (zlasti študijske), a

vendarle sta homogenizacija in drugačenje Afrike in Afričanov vedno obstajala, še zlasti v takrat popularnem potopisnem žanru. Z osamosvojitvijo Slovenije se začne obdobje zavestnega odrekanja Afriki in odklonilnega odnosa do dediščine neuvrščenih (Brumen in Jeffs 2001, 13-17). Afrika je kontinent, ki se ga danes pogosto na vseh nivojih izpušča, oz. mediji o dogajanju na tej celini bodisi pomanjkljivo poročajo ali pa molčijo. Tako dejansko v vsakodnevem diskurzu tudi ne izvemo veliko o dogajanju v Afriki, če nas lasten interes ne pripelje na samostojno raziskovanje (Dolinar 2010, 86). Celotno slovenski šolski sistem, ki naj bi prikazoval objektivno sliko civilizacij in spoštoval človekove pravice, Afričane obravnava tipično zahodnjaško. Društvo Afriški center je v okviru projekta analiziralo predstavitve in podobe Afrike v slovenskem šolskem sistemu, ki so prisotne v zgodovinskih in geografskih učbenikih ter delovnih zvezkih, namenjenih osnovnošolski in srednješolski mladini. Glavni oziroma splošni problemi, ki so več ali manj stalnica vsem analiziranim učbenikom, so naslednji:

1) *evropocentrični pristop do obravnave družbeno-geografskih procesov oz. pojavov v Afriki:* Še vedno se govori o "odkrivanju" Afrike s strani Evropejcev, po možnosti pa še o "ugodnostih" posameznih afriških regij za naselitev Evropejcev (oz. "belcev"). Dogodki in razmere na afriški celini so tako predstavljeni brez kritičnega družbenopolitičnega in zgodovinskega konteksta oziroma pretirano poenostavljeno. Poleg tega se na družbeno podobo afriškega kontinenta pogosto gleda pokroviteljsko ter hkrati z veliko mero distance in nerazumevanja - po eni strani se Afričane prikazuje, kot uboge, pomoči potrebne (npr. ob različnih humanitarnih katastrofah in vojnah), po drugi strani pa se jih eksotizira kot "plemena", ki se pogosto bojujejo brez nam razumljivih razlogov ter niso sposobni doseči družbeno-politične stabilnosti ter ekonomskih uspehov. Evropocentrično gledanje na Afriko ključno pogojuje tudi preostale skupne značilnosti analiziranih geografskih učbenikov.

2) *kratek zgodovinski spomin:* ta največkrat sega samo do evropske kolonizacije Afrike in ignorira tako afriško zgodovino kot tudi kakršne koli dosežke afriških državnih tvorb ter kultur, hkrati pa relativizira kriminalne razsežnosti evropske kolonialne vladavine.

3) *obrnava etnično-kulturnega mozaika Afrike skozi optiko delitve na rase, plemena in druge pojme, ki so neustrezni, nesmiselni in tudi žaljivi:* ti so bili v znanstvenih krogih že pred desetletji zavrženi. V ta okvir sodi torej vrsta zastarele oziroma žaljive terminologije tako za afriška ljudstva kot tudi geografska poimenovanja.

4) *naštevaje skoraj izključno negativnih podob sodobne Afrike (bolezni, vojne, lakota, širjenje puščav, itd.):* probleme v Afriki se navadno predstavlja kot probleme, ki so značilni samo za ta kontinent oziroma so zanje odgovorni izključno Afričani. Na drugi strani pa

primanjkuje pozitivnih podob, ki bi prikazovale afriške dosežke in bi lahko delovali motivacijsko tudi za učence oz. dijake. Te probleme spremljajo ponekod tudi faktografske napake ter zastareli podatki (Pirc et al 2010, 5-7).

Izobraževalni sistem je pomemben socializacijski dejavnik, nastopi takoj za družino in močno vpliva na naše razvijanje, dojemanje sveta, saj nas spremlja od otroštva naprej. Šola kot druge državne institucije z ideološki pritiski dosega podrejanje državljanom oblasti in njenim ciljem. Učbeniki bi potemtakem morali biti dober zgled za problematiziranje zahodnega pogleda in stereotipnih predstav o afriškem kontinentu in ne uvod v stereotipno razmišljanje. Dejstvo, da slovenski učbeniki vsebujejo takšne pomanjkljive, tudi ideološke predstave o Afriški celini, me vodi v razmišljanje, da nas že sam šolski sistem usmerja v manjvredno razmišljanje o Afriki in njenih državljanih. S pridobljenim znanjem in posledično s svojimi ideološkimi predstavami o svetu otroci, kasneje odrasli, tako osmišljamo svet, kar se implicitno kaže tudi v fotografiranju oziroma popotniških fotografijah. Šolski sistem je namreč v samem središču družbene reprodukcije, saj je s svojo sistemsko izoblikovanostjo in umeščenostjo v mrežo vseh drugih institucij v resnici produkt temeljnega družbenega dogovora o vzgojno-izobraževalnem aparatu družbene reprodukcije (Štrajn 2009, 139).

Afrika ima v očeh slovenske javnosti še vedno negativen prizvok, saj prevladujoče podobe v medijih in, kot ugotavlja Maja Dolinar (2010, 94-95), tudi v kampanjah za pridobivanje sredstev, temeljijo na negativnem prikazovanju tamkajšnjih prebivalcev. Podobe imajo velik vpliv na mišljenje ljudi o tem delu sveta in s tem posledično na stereotipiziranje vsega, kar od tam izhaja. Negativne podobe ustvarjajo in utrjujejo stereotipe o Afričanih in afriški celini, ki si zaradi svoje pasivnosti ni sposobna pomagati, lahko ji pomaga le "Zahod". Ena od mogočih rešitev iz začaranega kroga je vpeljava Kaufmanovega in Shewprasadovega koncepta globalnega učenja v šolske učne načrte, ki poudarja soodvisnost in posameznikovo vpetost v globalno dogajanje. Njegov namen je spodbujati posameznike in skupnosti za angažiranje pri razreševanju skupnih izzivov človeštva. Globalno učenje namreč zajema številna področja, od medkulturnega dialoga, človekovih pravic, podnebnih sprememb, prehranske varnosti in migracij do enakopravnosti spolov. Preko razumevanja različnih kultur in zavedanja negativnih podob se lahko bistveno pripomore k spremembi prevladujočega mišljenja v medijih, kot tudi v celotni slovenski javnosti. Iz tega razloga bi bila smiselna vpeljava tem globalnega učenja na vse ravni izobraževanja, s čimer bi se v prihodnosti lahko pri oblikovanju raznih kampanj za pridobivanje sredstev ali pri prikazovanju razmer v Afriki uporabljale bolj pozitivne ali objektivne podobe, ne le v smislu humanitarne pomoči in revščine, temveč tudi v drugih kontekstih. Ljudem je potrebno ponuditi več možnosti, da bi

razumeli kompleksne vzroke in posledice lakote, saj ima vsaka stvar za seboj širši kontekst, npr. pojav lakote je bolj povezan z distribucijo in dostopom do hrane kot pa s količino hrane (Kaufman in Shewprasad v Dolinar 2010, 94-95).

3 POPOTNIŠKA FOTOGRAFIJA IN NJEN POGLED

3.1 Opredelitev in razvoj popotniške fotografije ter popotniškega turizma

Popotništvo je posebna oblika turizma, kjer se posameznik organizira sam ali v manjši skupini in se odpravi na pot, za razliko od množičnega turizma, za katerega so značilni predvsem vodeni ogledi in velike skupine (Klemenčič 2002, 6). To je namreč izkustveni turizem, kjer popotniki na potovanjih v pravi podobi živijo in izkusijo življenje kraja, ki ga obiščejo, saj doživljajo posebne izkušnje iz vsakdanjega življenja. Popotniki si za potovanje vzamejo veliko časa, nikoli ne vejo, kaj jih čaka, skratka, odkrivajo (Teržan 2000, 109). Webrova dodaja značilnosti popotnikov, kjer poudarja, da se predvsem izogibajo turističnim potem, cenijo novosti, spontanost, tveganje, neodvisnost in množico izbir. Težijo k temu, da bi delili stil življenja s tistimi, v čigar kulturo so prišli. Vsekakor tovrstna vrsta potovanja niso le počitnice in oddih, temveč tudi nekaj veliko bolj napornega v primerjavi s klasičnim turizmom. Zato »popotniki« nočejo biti »turisti« (Weber 1997, 50). Ivančič se strinja in dodaja, da je popotništvo svobodnejši način spoznavanja tujih dežel, kjer popotniki ne iščejo ugodja v nastanitvenih objektih, ampak jih zanimajo doživetja izven turističnih kompleksov (Ivančič 2004, 7). In tudi fotografije popotnikov se posledično razlikujejo od fotografij turistov; popotniške fotografije so veliko bolj pristne, saj določeno okolje oziroma ljudi vidimo iz zornega kota fotografa in v ne-turistični okolici, kjer se pokaže pravi obraz kraja, ne le njegov polepšani turistični odsev.

Popotniška fotografija je tako zvrst fotografije, ki v svetu postaja ena najbolj razširjenih, če to že ni. Skorajda ni popotnika, ki ne bi s fotoaparatom beležil svojih popotniških vtisov in opazanj. Nekaterim pomeni popotniška fotografija zgolj ustvarjanje spominov, drugi želijo na ta način bolje spoznati tuje kraje, tretji poskušajo odkrivati bogastvo novih barv, oblik, svetlobe itd. Mnogim popotnikom fotografija ne predstavlja več samo obveznega dodatka potovanjem, temveč postane sčasoma zvesta in nepogrešljiva sopotnica, ki izostri razmišljanje in opazovanje. Pogled skozi objektiv ne razširi ali približa samo trenutne, vidne podobe, temveč širi meje razumevanja in dojemanja drugačnih dežel, ljudi, navad. Popotniška fotografija je danes tudi pomemben vir slikovnega materiala za številne turistične ali popotne

revije, časopise, knjige, internet in druge medije. Fotografiranje na potovanju, dopustu ali izletu je postal najbolj množičen načina fotografiranja sploh.

Potovanje spremlja človeštvo že od pradavnine; včasih so potovali zaradi zadovoljevanja osnovnih življenjskih potreb, danes potujemo predvsem zaradi užitka in sprostitve. Vendar o sodobnem turizmu lahko govorimo šele zadnji dve stoletji, ko so se pričela organizirati potovanja za posameznike ali večje skupine ljudi in je bila razvita tudi ustrezna infrastruktura, namenjena zadovoljevanju potreb teh potnikov. Pred tem potovanja in potnike običajno označujemo za predhodne oblike turizma oz. turistov.² Turizem se je v najširšem pomenu te besede začel, ko potovanja niso bila več namenjena le trgovanju, ampak so ljudje pričeli potovati za zabavo in zaradi počitka (Jurinčič in Brezovec 2011). Moderni turizem je namreč mlad pojav in se pojavi kot posledica urbanizacije in industrializacije. Leto 1920 predstavlja prelomno leto za turizem kot ga razumemo danes, največji razcvet pa je turizem doživel v petdesetih letih prejšnjega stoletja. Povečano število prebivalstva, zlasti mladih, liberalizacija (ukinjanje vstopnih vizumov,...), tehnični napredek, predvsem razvoj in izboljšanje transportnih sredstev (zelo dobro razvit letalski promet), izboljšanje ekonomskega standarda, povečan vpliv in razmah množičnih medijev, spremembe potovalnih navad ljudi, želja po avanturizmu in odkrivanju drugačnega, zlasti pa globalizacija, so potovanja močno dvignila na lestvici potreb posameznikov (Weber 1997, 25).

3.2 Nadzorovanje Drugega s pogledom

Fotografija in nezahodnjak si delita dve temeljni lastnosti: sta objekta, ki si jih ogledujemo. Fotografija ima to lastnost, saj je običajno mišljena kot objekt bodisi lepote ali dokumentarnega zanimanja in nadzora. Nezahodnjaki pa ne vzbudijo pozornosti ali interakcije, ampak predvsem pritegnejo pogled do te mere, da jih njihova različnost ali tujost definirana kot sicer vredne zaznave, a vendar oddaljene. Pri fotografiranju ljudi, ki ne prihajajo iz zahodnega sveta, je poudarjena pomembnost pogleda. S »pogledom«, gledanjem in opazovanjem so se ukvarjale številne intelektualne tradicije, ki pa so po večini pozabljale na kontekst zgodovine in kulture, saj so se osredotočale le na formalne značilnosti fotografije. Feministična filmska teorija se je osredotočila na načine, na katere se je gledanje v patriarhalni družbi »razcepilo na aktivno/moško in pasivno/žensko. Obvladujoči moški pogled

---

² V zgodovini so bili popotniki deležni tako pozitivnih kot negativnih oznak. Popotništvo, potepanje, oziroma t.i. »tramping«, je bila oblika turizma, ki je turistom nižjih slojev omogočila »sight seeing«, avanturo in izobrazbo preko osebne izkušnje. V dvajsetem stoletju se je na popotnike gledalo z mešanico občudovanja in skepse (Weber 1997, 24).

projicira svoje fantazije v žensko figuro, ki je oblikovana v skladu s tem (Mulvey v Lutz in Collins 2004, 214). Položaj gledalca potemtakem pripada moškemu in dopušča konstrukcijo ženskosti. Novejše kritike nasprotujejo preprostem enačenju pogleda z moškim, ugovarjajo pa tudi zanemarjanju rase in razreda kot ključnih dejavnikov, ki določajo odnose gledanja (de Lauretis et al v Lutz in L. Collins 2004, 214). Za preučevanje fotografij v reviji Svet in ljudje mi bodo pomagali številni predlogi kritik, saj namigujejo predvsem na to, da bralec neke revije vedno deluje znotraj rasnega sistema. Homi Bhabha pravi, da pogled ni ključen le za kolonialne režime, ampak da morata kolonialna razmerja gledanja spremljati velikanska protislovnost in razdirajoč učinek, saj je ogledalo, ki ga te podobe drugih držijo kolonialnemu jazu, »problematično, kajti subjekt sebe najde ali se prepozna prek podobe, ki je hkrati odtujujoča se in zatorej potencialno konfliktna. Vedno obstaja grožnja, da bo pogled vrnjen (v Lutz in L. Collins 2004, 216). Potemtakem pogled na rasno drugega postavlja gledalca v neprijeten položaj tako v prepoznavanju njega samega v drugem kot v zanikanju te prepoznave. S te perspektive, ki črpa pri Lacanu in Freudu, se kolonialni družbeni odnosi v veliki meri odvijajo v »režimu vidnosti«, v katerem je pogled ključen hkrati za identificiranje drugega in za spraševanje po tem, kako lahko rasistični diskurz vase hkrati vključi odsevani jaz kot tudi drugega. Torej je fotografija prizorišče, na katerem se odvijata takšna identifikacija in konflikt vzdrževanja stereotipnega pogleda razlike (A. Lutz in L. Collins 2004, 215-216). Za razumevanje fotografskega pogleda je pomembna tudi Foucaultova analiza naraščanja nadzorovanja v sodobni družbi in novejše študije, ki so natančno orisale načine, na katere se fotografiranje drugih odvija v mreži vidnosti in oblasti, kot jo je identificiral Foucault. Ključna vloga fotografije pri izvajanju oblasti je v njeni sposobnosti dopuščanja temeljite študije drugega in v promociji »normalizirajočega pogleda«, nadzora, ki omogoča kvalificiranje, klasificiranje in kaznovanje. Nad posamezniki vzpostavi vidnost, preko katere jih je mogoče identificirati in jim soditi (Foucault v Lutz in Collins 2004, 216). Foucaultova analiza mi bo pomagala dokazati tezo, da je pogled običajnega zahodnega fotografa ali celo celotne revije Svet in ljudje del »kapilarnega sistema« mednarodnih oblastnih odnosov, ki dopuščajo nadzor, ali celo upravljanje z Afričani. Pogled revije in skozi njo pogled fotografa ter nenazadnje tudi pogled bralca služi reprezentiranju tretjega sveta slovenskemu občinstvu na načine, ki lahko podpirajo zahodno kulturno identiteto ali pojmovanje zahodnega jaza kot modernega oziroma civiliziranega v primerjavi s primitivnim, neciviliziranim tretjesvetovnim Afričanom.

4 SEMIOTIČNA IN DISKURZIVNA ANALIZA POPOTNIŠKIH FOTOGRAFIJ O AFRIČANIH

4.1 Teze in opredelitev metode

Predmet moje raziskave je revija Svet&ljudje. To je prva slovenska turistično-popotniška revija, zaradi česar sem jo tudi izbrala za predmet moje analize. Članke v reviji poleg profesionalnih fotografov in fotoreporterjev objavljajo tudi amaterski fotografi, torej »navadni« ljudje, ki potujejo. Osrednji del revije je namenjen popotniškim reportažam iz tujine in Slovenije, ki so opremljene s kakovostnimi fotografijami, zemljevidom in koristnimi napotki za popotnike. Preko rubrik v reviji tudi obveščajo in seznanjajo bralce z aktualnimi dogodki, prireditvami, pohodi in potopisnimi predavanji, v novicah pa spremljajo nove izdaje knjig, turističnih kart, zgoščenk, filmov itd. Revija je namenjena vsem, ki radi odkrivajo svet; predstavlja svet in Slovenijo skozi oči ter izkušnje slovenskih popotnikov. Izhaja vsak prvi ponedeljek v mesecu, dvojni številki pa sta dve, in sicer januar-februar ter julij-avgust, torej izide 10 številka na leto. Revijo izdaja Založba Didakta v Radovljici, ki deluje že več kot dvajset let. (Založba Didakta d.o.o. 2011) Tiskana je v povprečni nakladi 8000 izvodov in ima 3700 stalnih naročnikov. Distribucija poteka preko naročniškega razmerja, v prosti prodaji pa je na voljo v kioskih, knjigarnah, trgovskih centrih ter preko mreže Delo prodaja. Obsega 150 strani formata 165 x 235mm. (Svet&ljudje 2011)

Na podlagi analize popotniških fotografij o Afričanih želim potrditi oz. ovreči postavljene predpostavke diplomskega dela. Prva in najsplošnejša ter obenem tudi najpomembnejša teza je, da pogled revije Svet in ljudje ter njenih fotografov predstavlja del »kapilarnega sistema« zahodnega diskurza o Afričanih, ki dopuščajo nadzor in upravljanje z Afričani. Tu gre za institucionalen proces revije, ki s svojo uredniško politiko uravnava značaj revije.³ Druga teza je, da popotniške fotografije revije Svet in ljudje vsebujejo fotografije, kjer so prikazani negativni dejavniki oblikovanja podob o Afriki: prikazovanje epidemij, naravnih katastrof, nevarnih boleznih, revščine, družbenih konfliktov, lakote, vojne, skratka takšna in drugačna zaostalost. Tretja teza pa je, da fotografi revije Svet in ljudje kljub morebitni naklonjenosti in odobravanju Afričanov v svojih fotografijah puščajo primesi razrednega, rasnega, včasih tudi spolnega stereotipiziranja.

---

³ Pogled revije vključuje (1) urednikovo odločitev o naročanju člankov z določenih lokacij ali o določenih zadevah, (2) urednikov izbor slik in (3) urednikovo ter oblikovalčevo odločitev o obrezovanju fotografije, o njenem usklajevanju z drugimi fotografijami na strani, da bi se spodbudil želeni pomen, o njeni reprodukciji v določenih formatih, da bi se poudarila ali zmanjšala njena pomembnost, ali celo o spreminjanju slike (Lutz in Collins 2004, 218).

4.2 Analiza popotniških fotografij o Afričanih

Analizo popotniških fotografij, objavljenih v reviji, sem omejila na tiste, ki se navezujejo na Afriko, kar je tudi moj vzorec. Pregledala sem 24 izdaj revije, od januarja 2009 do maja 2011. Po pregledu vseh mesečnikov sem izluščila tiste, ki vsebujejo potopisne članke, fotografije (rubrika Galerija) ali le naslovnico v povezavi z afriško celino in njenimi državljani. Revij, v katerih se je na kakršen koli način pojavljala Afrika, najsi bo na naslovnici, v rubriki Galerija ali v potopisnih člankih, je bilo 13 in tem sem se posledično tudi natančneje posvetila. V rubriki Galerija se je pojavilo 8 fotografij v povezavi z Afričani, naslovnica z afriško tematiko je bila le ena, potopisnih člankov pa je bilo 9.

Ob drugotnem pregledu vseh »afriških« fotografij sem opazila, da se le-te pojavljajo predvsem v kontekstu diskurzov revščine, vojne, lakote in umazanije, na katerih so največkrat prikazani otroci. S prikazovanjem otrok ob takšnih razmerah se takšni diskurzi le še bolj utrjujejo. Opazila sem, da so otroci največkrat subjekti fotografij, pa naj bodo fotografirani sami-portreti ali v skupini. Portretnih fotografij je več kot polovica, prevladujejo portretne fotografije Afričanov v domorodskih opravah. Na večini fotografij so prikazani ljudje, pri nekaterih se opazi, da pozirajo, nekatere so posnete bolj spontano. Poleg prikazovanja ljudi je nekaj fotografij tudi o afriški pokrajini, kjer se kaže tipično romantiziranje eksotične celine, vendar le-te so redke. Afričane pri delu sta ponazorili dve fotografiji.

Na podlagi pregledanih fotografij sem izluščila teme oziroma diskurze, ki so na fotografijah največkrat prisotni. Zaradi ogromnega števila portretnih fotografij v plemenskih oziroma domorodnih opravah sem se kot prvo kategorijo analize odločila analizirati štiri portretne fotografije Afričanov v tradicionalnih opravah. Ker sem pregledovala fotografije v potopisnih člankih, naslovnica in samih fotografijah na začetku revije-rubrika Galerija, sem se odločila analizirati eno domorodno portretno fotografijo iz naslovnice, eno iz rubrike Galerija ter dve fotografiji iz potopisnih člankov.

Pod drugo kategorijo fotografij sem uvrstila topike, ki so se poleg portretnih fotografij pojavljale največkrat. To so bile fotografije v povezavi z revščino, lakoto, umazanijo in vojno. Tako sem se odločila analizirati eno fotografijo, ki prikazuje vojno stanje in eno, ki združuje diskurze revščine, lakote in umazanije, ki se še dodatno okrepijo s prisotnostjo otrok kot subjektov. Obe fotografiji sta iz nabora fotografij iz rubrike Galerija. Naslednji dve fotografiji, ki utrjujeta diskurze revščine, lakote, torej stalne »negativne podobe« Afrike, pa sta se nahajali v potopisnih člankih in vsebujeta tematiko dela otrok ter prikazovanje žejnih otrok, ki čakajo v vrsti za pitje vode.

Pri analizi popotniških fotografij o Afričanih bom uporabila mešanico dveh kvalitativnih analitičnih metod, ki ustrezata konceptu reprezentacije, in sicer semiotično in kritično diskurzivno analizo fotografije. Pri semiotični metodi se bom ukvarjala z vprašanjem, kako delujejo reprezentacije, kako sistemi znakov na fotografiji ustvarjajo pomen; pri diskurzivni metodi pa se bom ukvarjala z učinki in posledicami reprezentacije oziroma pomena prikazovanja Afričanov. Majda Hrženjak (2002, 125) je mnenja, da četudi je vse v naši kulturi znak, ne moremo trditi, da so vsi znaki istega tipa in, da je za vse primerna semiotična analiza. Namreč različna narava znakov in različni odnosi med njimi zahtevajo različne prijeme pri njihovem analiziranju in razumevanju. Zato sem se odločila, da za preveritev svojih tez uporabim oba pristopa analize teksta in tako poskušam širše zaobjeti možne interpretacije pomenov in podob Afričanov v fotografijah.

Skozi semiotično analizo bom poskušala pojasniti razkorak med tistim, kar je vidno na površini-denotacija in tistim, kar je za tem, onkraj tega, kar slika kot simbol predstavlja, kaj je v ozadju-konotacija. S kritično diskurzivno analizo pa bom poskušala raziskati, kako se družbena oblast, zlorabe, nadvlada, neenakost in tipični zahodnjaški diskurzi (revščina, lakota, umazanija, vojno stanje) o Afričanih uveljavljajo in reproducirajo s pomočjo popotniških fotografij. Tako bom s kombinacijo obeh metod poskušala dekonstruirati vizualno podobo Afričanov v reviji Svet in ljudje, ki kot turistično-popotniška revija lahko vpliva na percepcijo Afričanov v slovenskem prostoru.

Namen moje raziskave ni merjenje ali podajanje splošnih ugotovitev, ki bi veljale za vse popotniške fotografije o Afričanih v reviji Svet in ljudje ali v slovenskem prostoru nasploh, moj namen je zgolj pokazati semiotično dimenzijo znakov oziroma simbolov in tipične diskurze, ki se pojavljajo v popotniških fotografijah o Afričanih.

4.2.1 Portretne fotografije Afričanov v tradicionalnih oz. domorodskih opravah

Na takšnih fotografijah je še bolj poudarjena kulturna različnost, lepota, ki je zahodnjaki preprosto ne moremo razumeti oziroma za nas ne predstavlja lepote. Domorodna oziroma eksotična oprava po eni strani konotira zastarelost, primitivnost in premodernost, po drugi strani pa poudarjanje oprave domorodcev ne prispeva samo k poudarjanju kulturne različnosti, ampak tudi k poudarjanju njihove slikovitosti, erotičnosti ter seksualne privlačnosti (Graham-Brown v Lutz in Collins 1998, 93). Tako vsa ta oprava, ki jo pripadniki plemen nosijo, lahko konotira lepoto v nekem drugačnem smislu, skratka eksotičnost. Razlike v načinu oblačenja se lahko interpretira kot vprašanje stila, enači z idejo okusa in dopušča poimenovanje revščine kot stila »slabega okusa«, čeprav naj bi imel v sodobni družbi

potrošnik svobodno izbiro (Lutz in Collins 1998, 93). Zahodni potrošnik na žalost velikokrat vidi zahodne modne ideale kot najboljše in obenem diskreditira modo ostalih narodov, ki je a priori inferiorna. Po mnenju Bojana Baskarja se je na novo rojena slovenska ljubezen do Afrike prebudila, vendar se na žalost kaže predvsem v eksotiziranju (2001, 58).

Slika 4.1: Tradicionalna ženska iz plemena Herera

Vir: Lakovič (2010, 12-13).

Iz denotativne, dobesedne ravni lahko vidimo, da je na fotografijah prikazana tradicionalna ženska iz plemena. Napravljena je v domorodno opravo, ki je prepoznavni znak in značilnost Hererov. Ženska predstavlja glavno podobo, saj je na sredini fotografije. Ozadje slike je nevtrarno, fotografirana je do pasu. Da gre za žensko, nam povedo označevalci, kot so dolgi lasje in predvsem prsi, ki so zagotovo najočitnejši znak ženskosti. Pomemben označevalec ženskosti je tudi ročni nakit. To je portretna fotografija, saj je pozornost usmerjena na žensko, ki predstavlja skoraj celotne del fotografije, če ne štejemo ozadja. Nevtrarno ozadje obenem lahko konotira brezčasnost fotografije, deluje kot okolje, kjer se je čas ustavil, ljudje pa živijo po svoje in se ne obremenjujejo z ostalim svetom. Nadalje, portretnost konotira bližino in morebitno povezanost z žensko. Torej se konotativen del sporočila fotografije navezuje na način fotografiranja. Ženska na sliki ne gleda v fotografski objektiv, ampak je zazrta v daljavo. Glede na to, da je fotografirana tako od blizu, bi si upala trditi, da je njen pogled namerno obrnjen stran od fotografskega objektiva na zahtevo fotografa. »S tem, ko se fotografirani subjekt postavi pred fotoaparata, je dovoljena podrobna preiskava, ki vključuje tudi natančen pregled obraza in oči, ki v zdravorazumski govorici predstavljajo bistvo duševnosti, osebnost oziroma osebni značaj.« (Tagg v Lutz in Collins 2004, 221) Ko preberem

komentar⁴ avtorja fotografije, izvem kontekst nastanka fotografije, ki mi pomaga razbrati globlji konotativen pomen fotografije. Avtor fotografije s spremljajočim tekstom sugerira inferiornost plemena z izjavo: »Le še kakšnih 30 tisoč pripadnikov te plemenske skupine se oklepa starih animističnih verovanj in identitete, ki bo v desetletju ali dveh zanesljivo izginila.« V spremljajočem besedilu je čutiti negativni prizvok, sploh pri besedni zvezi oklepati se, češ, da naj se že modernizirajo, saj se bodo tako ali tako mogli, če ne zdaj, pa čez desetletje ali dve. Pesimistično napoveduje njihovo prihodnost in propad.

Slika 4.2: Portret otroka

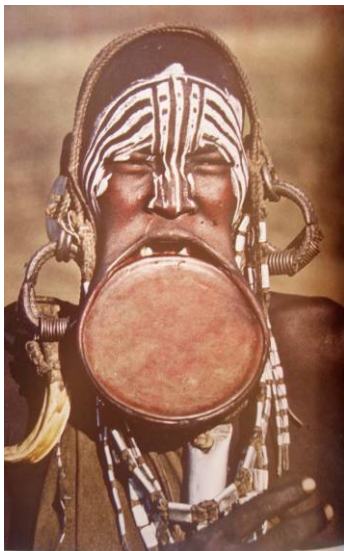
Vir: Lakovič (2011, 1).

Naslednja portretna fotografija prikazuje izostreno podobo v sredini. To je naslovna fotografija aprilske številke v letu 2011. Na fotografiji je otrok, o tem nam pripovedujejo povezani označevalci, skupaj s konceptom otroka. Podoba je velika, oblika glave je otroška. Otrok je pokrit s črnim ogrinjalom, ne vidimo las. Glede na to, da je na fotografiji otrok, so njegove roke nesorazmerno velike. Prste na rokah okrašujejo prstani, ki so na vsakemu izmed vidnih prstov. Oprava oziroma oblačilo otroka na fotografiji označi kot pripadnika določene plemenske skupnosti. Otrok ni oddaljen, ampak je označen kot dostopen. Na podlagi teh označevalcev se ne morem odločiti, ali je to otrok ženskega ali moškega spola, saj ni jasnih označevalcev, ki bi nakazovali na spol. Ozadje fotografije je zamegljeno in rahlo zeleno-rjave barve, kar bi bil lahko znak za obširen travnik. Vsi ti prepoznavni elementi sestavljajo

⁴ Po znamenitem uporuh Hererov proti nemškim kolonialistom leta 1904 je bilo v Namibiji po surovih povračilnih ukrepih ubitih skoraj 80 odstotkov pripadnikov te etnične skupine. Skromni ostanki Hererov (podskupina Himb), ki so preživeli represalije in pokristjanjevanje, so se zatekli v surove gore Kaokolanda na skrajnem severu dežele, kjer vztrajajo pri tradicionalnem plemenskem življenju. Le še kakšnih 30 tisoč pripadnikov te plemenske skupine se oklepa starih animističnih verovanj in identitete, ki bo v desetletju ali dveh zanesljivo izginila (Lakovič 2010, 12-13).

denotativno sporočilo fotografije. Črno pokrivalo oziroma ruta lahko konotira na močno sonce in posledično zaščito. Če pa je to ženska, kar ne morem trditi, je lahko pokrivalo znak muslimanske verske pripadnosti. Nevednost bralca, ki se odloča med spolom subjekta, povzroča skrivnostnost in nekakšno razdvojenost do otroka na sliki. To je zopet portretna fotografija s pozornostjo na podobo otroka, ki predstavlja osrednji subjekt fotografije. Pogled otroka konotira intimnost in nekakšno medkulturno komunikacijo z nami, kot da bi nam želel nekaj povedati. Vendar ta pogled je žalosten in mrk, zdi se, kot da bi bile oči solzne. Pogled otroka nas zmede, vznemiri, gleda nas direktno v oči, da skoraj čutimo, kaj nam želi povedati. »Frontalnost je osnovna tehnika dokumentarne retorike v fotografiji, saj pripravlja tla bodisi za povzdigovanje, a v vsakem primeru za vrednotenje drugega kot osebe ali tipa.« (Lutz in Collins 1998, 221) Po Lutzevi in Collinsu je bil historično gledano frontalni portret povezan z nižjimi razredi. Civilizirani razredi so bili v zahodni umetnosti vsaj od 19. stoletja dalje tradicionalno upodabljeni tako, da so bili obrnjeni stran od fotoaparata in tako manj dostopni. Osebo z višjim bi potemtakem lahko označili kot preveč zaposleno s pomembnimi zadevami, da bi sodelovala v fotografovi agendi. Gledanje v fotoaparat je namreč označevalo »brezobzirnost in naravnost kulturno nesofisticiranega razreda. Frontalnost je torej znak »družbene inferiornosti« (2004, 222).

Slika 4.3: Portret domorodca

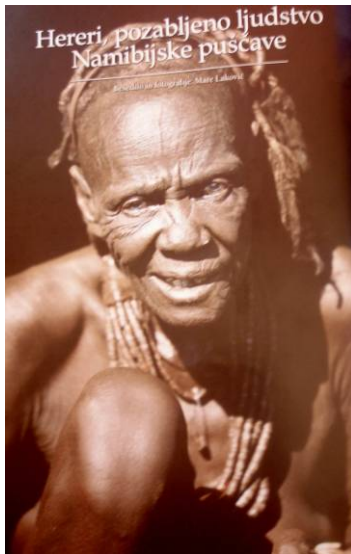
Vir: Lakovič (2011, 70).

Na denotativni ravni lahko na tej portretni fotografiji vidimo tradicionalno osebo oziroma pripadnika nekega plemena. Oseba je fotografirana do prsi, iz denotativnih znakov ne razberem, ali je to ženska ali moški. Čelo je porisano z belimi črtami, iz ušes štrlijo

gromozanski uhani, ki so z vrstico privezani čez celotno glavo, ista vrstica pa predstavlja tudi verižico, skratka, vse skupaj deluje kot eno. V spodnjem delu ustnice je vstavljena glinena plošča, ki s svojo velikostjo predstavlja jedro fotografije. Oseba ima čez prsi ogrnjeno nekakšno ogrinjalo umazano rjave barve. Označevalci na sliki pripovedujejo, da je to značilna domorodna oprava neke plemenske skupnosti, prepoznavni znak, lahko celo lepotni ideal. Ozadje fotografije je nevtralnno, rahlo zamegljeno, morda celo namenoma, da se še dodatno izostri podoba osebe na sredini. Oči subjekta so zelo majhne, zato težko razberem, kam oziroma komu je namenjen pogled. Pogled je dokaj nečimrn, vzbuja strah. Vsi ti elementi sestavljajo denotativno sporočilo fotografije. Na konotativni ravni podoba subjekta vzbuja drugačnost, odpor, celo gnus. Osebek je tako drugačen od naših lepotnih idealov, da preprosto ne moremo razumeti, zakaj bi si nekdo namenoma iznakazil obraz in vstavil v spodnjo ustnico glineno ploščico. Vendar, tako kot imamo mi zahodnjaki svoje lepote ideale, tako jih imajo tudi drugi, le da drugačne. Eksotična oprava in dodatki nakazujejo na veliko kulturno distanco, na razlike v življenjskem stilu, mišljenju in nenazadnje v vsakdanjih kulturnih vzorcih (Lutz in Collins 1993, 92). Domorodna oprava izkazuje subjektovo družbeno stabilnost in brezčasnost (Graham-Brown v Lutz in Collins 1993, 92). Tako lahko glinena ploščica pomeni marsikaj, po eni strani je lahko znak odraslosti, neodvisnosti, medtem ko po drugi strani lahko predstavlja pohabljenost, celo greh. Bistvo je, da takšna fotografija domorodca v zahodnjaku prej zbuja gnus in odpor, kot pa spoštovanje drugih kulturnih vrednot. Zahodnjaki se niti ne trudimo razumeti, kaj naj bi pomenila ta oprava, ki s sabo definitivno prinaša bogato tradicijo in pomen. Za nas je vse to primitivno in zaostalo, neprimerno zahodnim normativom normalnosti. Manjka element spoštovanja in sprejemanja drugačnosti, ki ni nujno slaba in deviantna.

Ker je fotografija del potopisnega članka, nima spremljajočega besedila, celotnega članka pa nisem analizirala, saj analiza vsebine člankov ni predmet moje raziskave.

Slika 4.4: Portret starejše osebe

Vir: Lakovič (2011, 70).

Na zgornji fotografiji osrednja podoba pripada starejši osebi, ki je fotografirana do pasu. Označevalci, kot so zgubana koža, ostarel obraz in sivi lasje, nam povejo, da gre za starejšo osebo. Oči so sinje modre barve, subjekt gleda naravnost v fotografski objektiv. Pogled je prijazen, pušča občutek spokojnosti in pomirjenosti. Modre oči konotirajo pametno starejšo osebo z veliko znanja in izkušnjami. Zdi se, da je oseba naga, da nima nič na sebi, razen ogrlice. Zgubana in ostarela koža nakazujeta na težko in garaško življenje osebe na fotografiji, ki je po vsej verjetnosti začela delati že v otroških letih. Koščeno telo namiguje na pomanjkanje hrane in borbo za obstoj, namiguje na širši kontekst lakote in prikazuje Afriko kot celino kronično lačnih oseb. Kljub temu oseba deluje sproščeno, mirno, zdi se, da bi z njo lahko navezali stik. Koleno je močno skrčeno, torej je kljub navidezno visoki starosti oseba še vedno gibčna in prožna, kar lahko konotira na značilnost afriških genov v svetovnem športnem merilu, kjer Afričani veljajo predvsem kot dobri atleti. Značilno speti lasje in ogrlica okoli vratu pripovedujeta, da je oseba pripadnik/pripadnica neke plemenske skupine. Ker je to naslovna fotografija potopisnega članka, je na njej naslov: *Hereri, pozabljeno ljudstvo Namibijske puščave*. Izvemo, da oseba na fotografiji pripada plemenu Herera, ki se nahaja v Namibijski puščavi. Z besedno zvezo *pozabljeno ljudstvo*, predvsem s pridevnikom »pozabljeno«, avtor članka po eni strani sočustvuje s plemenom, po drugi strani pa jih označi kot pozabljene, torej nepomembne, vendar ravno zato zanimive za pisanje članka.

Avtor vseh štirih naključno izbranih portretnih fotografij je Mare Lakovič, izkušen fotograf, ki se ukvarja predvsem s problematiko izginjanja tradicionalnih plemenskih skupnosti in njihove kulture na območju Afrike in Azije.

4.2.2 Fotografije revščine, umazanije, lakote in vojne

S pomočjo kritične diskurzivne analize naslednjih popotniških fotografij bom poskušala izločiti najpogostejše elemente zahodnega diskurza o afriški revščini, lakoti, bolezni, vojni in umazaniji, ki se pojavljajo tudi v popotniških fotografijah. Popotniki se namreč nezavedno zgledujejo po celotnem zahodnem medijskem diskurzu o Afriki in jo vidijo tako kot to zapoveduje zahodna družba. Dejstvo je, da diskurzivne prakse puščajo pomembne posledice pri ustvarjanju identitete posameznika in konstruiranja njegovega okolja, kar se kaže tudi v popotniških fotografijah, ki odsevajo prevladujočo družbeno ideologijo v določenem trenutku in okolju. Negativni dogodki afriške celine, kot so lakota, vojna in revščina, so za zahodne družbe zanimivi, saj potrjujejo zahodno superiornost in na drugi strani primitivnost in zaostalost Afrike, s tem pa legitimizirajo nekdanje in pa tudi sodobne imperialistične posege na kontinentu.

Slika 4.5: Somalija v vojni

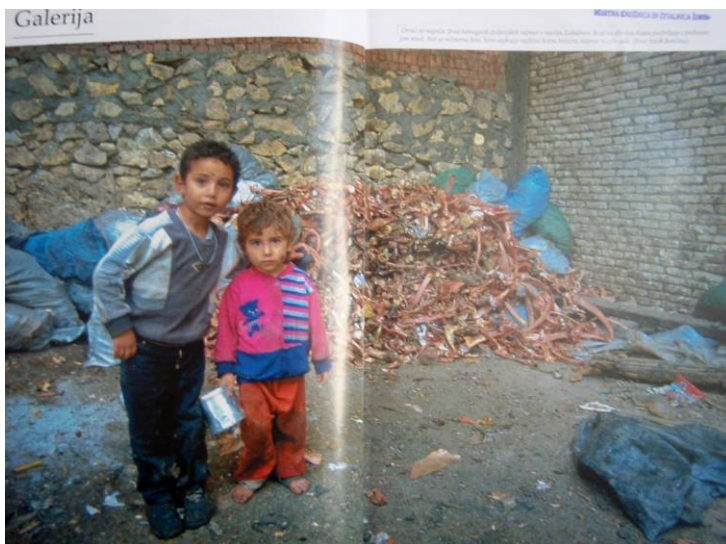

Vir: Eržen (2011, 10-11).

Pri tej fotografiji je treba opozoriti, da ni izdelek amaterskega fotografa, ampak je plod slovenskega fotoreporterja iz vojnih žarišč, Jureta Eržena. Na fotografiji lahko na denotativni ravni vidimo mnogo ljudi, ki požrtvovalno nosi težke vreče iz ladje proti obali. Toni barve so temni, ozadje sivo, kar konotira negativnost, krizno stanje, beg. Daje nam občutek aktualnosti vojne in njenih grozodejstev. V ozadju vidimo neke začasno postavljene kolibe, v katere subjekti na sliki nosijo vreče in se po vsej verjetnosti v njih zatekajo. Na fotografiji vlada zmešnjava, ljudje tečejo sem in tja, čolni so naplavljeni na obali. Takšen pogled na fotografijo, brez spremljajočega teksta, bi nam na konotativni ravni povedal, da je na sliki prikazano neko krizno stanje, kjer zmanjkuje tudi hrane in jo je zato treba uvažati prek ladij.

Spremljajoči tekst⁵ fotografiji da nov pomen, ki postane usmerjen. Z upoštevanjem spremljajočega besedila izvemo, da je Somalija v vojni že od leta 1990 in postaja sinonim za krizo in vojno, kjer lakota in boji tvorijo začaran krog. Kot o Afriki poroča celoten zahodni medijski svet, tudi avtor fotografije pove, da državne institucije ne delujejo in utrdi predstavo o Afričanih kot o ljudstvu, ki mu vlada anarhija. To ni fotografija, ki bi pri bralcu vzbudila pozitivne občutke, ravno nasprotno. Ob branju takšne fotografije in čustvih, ki se zbudijo, se bralci razlikujemo. Nekateri občutijo usmiljenje in sočustvovanje, medtem ko drugi, lahko to vidijo le še kot eno izmed vojn na celini, ki se nenehno bori sama s sabo in svojimi državljani. Takšni bralci pozabljajo, da so problem državljskih vojn v večini primerov umetno zarisane meje, ki so plod evropskih držav. Evropske kolonialne velesile so pri delitvi Afrike upoštevale lastne koristi in tako so meje v Afriki popolnoma nerealne. Tako so danes različna plemena razkrojena v več držav. Veliko teh plemen je bilo v konfliktu še pred prihodom kolonialistov, ki pa so sedaj prisiljeni živeti v skupni državi. Po prihodu kolonialistov so ti dali večjo oblast in pristojnosti le enemu plemenu, kar je le še spodbudilo konflikte in sovraštvo med njimi in se danes kaže v nenehnih med-državljskih spopadih. Torej za prebiranje fotografije je pomembno poznati več kot le današnjo posplošeno situacijo, vendar na žalost zahodni hegemonski diskurz pozablja omenjati »podrobnosti« in tako predstavlja le enostranske zgodbe o Afričanih, s katerimi utrjujejo svoj prevladujoči odnos v svetu in reproducirajo diskurze o afriški celini kot nehumani, nasilni in anarhični.

Slika 4.6: Kairski Zabalini

Vir: Benčina (2010, 10-11).

⁵ Mogadiš, Somalija, 2002. Somalija, država na Afriškem rogu, je že od leta 1990 brez delujočih državnih institucij in v stanju trajne vojne. V improviziranih pristaniščih (na sliki največje v bližini Mogadiša) vladajo sužnjelastniški odnosi. Domačini nosijo težke vreče sladkorja, ki so prispele z ladjo iz Združenih Arabskih Emiratov (Eržen 2011, 12-13).

To je fotografija izkušenega fotografa, predsednika Društva popotnih fotografov in fotoreporterjev, Iztoka Benčine, ki je tudi urednik fotografije pri slovenski izdaji revije National Geographic Popotnik. Na fotografiji gledalec na denotativni ravni zazna kup smeti za otrokoma, ki sta v ospredju slike. Da sta na fotografiji otroka moškega spola, nam kažejo označevalci, kot so zunanja podoba, otroške obrazne poteze, kratki lasje, majhna postava in predvsem otroška oblačila. Iz otrokove obrazne mimike, predvsem iz mimike manjšega otroka, ki stoji desno na sliki, zaznamo žalosten pogled. Oba sta umazana, levi, manjši otrok je celo bos. Objema ga po vsej verjetnosti njegov starejši brat ali prijatelj (levo na sliki), s katerim skupaj prebirata smeti in iščeta nekaj za pod zob. V ozadju fotografije ne gre zgrešiti kupa smeti. Fotografija v gledalcu vzbudi sočustvovanje z otroki, ki živijo v takšnih razmerah. Namreč kup smeti v ozadju in vse naokrog konotira revščino, umazanijo, bolezn, itd. Spremljajoče besedilo⁶ poda boljši uvid v razumevanje fotografije. Izvemo, da so to Zabalini, za katere je značilno, da se preživljajo s prebiranjem smeti, iz česar sledi, da so podvrženi raznim higienskimi okužbam in boleznim. Fotografija nam neposredno prikaže okoliščine bivanja Zabalinov. Zahodni bralec ob takšni sliki začuti po eni strani gnus in nenaklonjenost, po drugi strani pa usmiljenje do nič krivih otrok, ki živijo v takšnih razmerah. Diskurzi revščine, bolezn, umazanije in lakote se s prisotnostjo otrok na fotografiji še hitreje in močneje usidrajo v glave bralcev. Takšne fotografije niso namenjene revnim Afričanom (ti bi najverjetneje ob njih ostali ravnodušni), temveč tako imenovanemu "bogatemu svetu"-relativno premožnemu srednjemu sloju srednjih let, ki ima tudi sam majhne otroke. Lahko bi rekla, da gre za manipulacijo čustev s tem slojem. Vsak, ki ima majhne otroke, ne more ravnodušno mimo teh fotografij. Spremljajoči tekst pravi, da se malarija, tuberkuloza in kolera v razvitih državah ne pojavljajo več. Opaziti je izrecno ločevanje na razvite in nerazvite države, in s takšnimi fotografijami se bo hierarhija nadaljevala, pa čeprav se nam lahko smilijo in z njimi sočustvujemo. Vzdrževanje odnosa podrejenosti in nadrejenosti se nadaljuje in ob takšnih fotografijah še naprej utrjuje.

---

⁶ Otroci so največje žrtve nemogočih življenjskih razmer v naselju Zabalinov, ki se na obrobju Kaira preživljajo s prebiranjem smeti. Ker so večinoma bos, hitro staknejo različne kožne bolezn, tetanus in celo aids (Bončina 2010, 8).

Slika 4.7: Žejni otroci

Vir: Antolinc (2009, 66).

Iz denotativne ravni na tej fotografiji vidimo otroke, ki čakajo v vrsti pred kanto za vodo. Kanta je samo ena, fotografski objektiv pa ni uspel zaobjeti celotne čakalne vrste otrok, kar nakazuje na ogromno pomanjkanje vode ter na celino kronično žejnih otrok. Otroci so majhni, stari približno od tri do deset let. Vodo si nalivajo kar v roke ter iz rok srkajo vodo po požirkih. Nimajo skodelice, kamor bi natočili vsaj dva decilitra vode. Prisotnost samo otrok v čakalni vrsti, brez starejših, konotira na solidarnost afriških državljanov ali morebiti na zahteve Zahoda po prioritetni oskrbi najšibkejših članov prebivalstva. Namreč kanta z vodo predstavlja simbol »nevidnega« Zahoda, njegovo »vedno prisotno« humanitarno pomoč. Na takšnih fotografijah je čutiti prisotnost močnega čustvenega naboja, kjer zahodnjaki empatično sočustvujemo z nič krivimi žejnimi afriškimi otroci. Vendar, kot pravi Sontagova, si ravno s sočustvovanjem najlaže umijemo roke nad nečim, kar je daleč proč, ker se to pač ne dogaja nam (2006, 135). Otroci, širše, Afričani, so na tej fotografiji predstavljeni tako, kot da brez pomoči Zahoda ostajajo nemočni in nebolgljeni, ter pasivno čakajo na pomoč svojih odrešiteljev. Kanta za vodo simbolizira nemoč in pasivnost Afrike, pogloblja se diskurz »mioni«, kjer Zahod ponuja pomoč, deluje kot odrešitelj, medtem ko »oni« pomoč potrebujejo. Ta fotografija zgovorno priča o razmerju moči med »naprednim« zahodnim svetom in »primitivno« Afriko. Tako se s prikazom pomoči Zahoda Afričanom krepi njegova superiornost in nasprotno afriška inferiornost.

Fotografija se nahaja v enem izmed potopisnih člankov in je plod amaterske fotografije Ines Antolinc in njenega popotovanja po Afriki.

Slika 4.8: Afriški otroci na delu

Vir: Vidmar (2010, 33).

Na denotativni ravni na fotografiji vidimo pet otrok, dva izmed njih na glavi nosita velike košare. Na levi strani fotografije se vidi prisotnost šestega otroka, objektiv je ujel le njegovo levo roko. Otroci so majhni, stari približno od tri do največ sedem let. Pogled otroka na skrajni desni fotografije deluje utrujeno, teža košare je zanj preveč obremenjujoča. Otrok na sredini fotografije gleda navzdol, kot da se ne bi hotel izpostavljal oz. fotografirati. Druga dva otroka, na levi strani, ne gledata v objektiv, medtem ko otrok zraven njiju-drugi, ki nosi košaro, meri svoj pogled naravnost proti fotoaparatu. Njegov pogled ne deluje utrujeno, ampak kvečjemu veselo, daje nam v vednost, da je delo otrok vsakdanja stvar in nekaj čisto normalnega. Ozadje, pokrajina oz. obdelovalna polja so označevalci, ki nam kažejo, da je to prizorišče dela otrok. Otroško delo se največkrat povezuje z revščino, saj ogrozi izobraževanje otrok in ohranja revščino, zaradi katere so otroci prisiljeni v delo. Tako se nadaljuje začarani krog neciviliziranosti. Otroško delo je namreč največkrat posledica stiske staršev, ki nimajo denarja za preživljanje družin in pohlepa ljudi, ki to stisko izkoriščajo. Otroško delo samo po sebi predstavlja izvor revščine, saj zaposleni otroci, torej tisti, ki ne obiskujejo šol, bodo v prihodnosti zaslužili manj kot vrstniki, ki se izobražujejo. Otroci v takšnih okoliščinah doživljajo najhujše oblike kršitev temeljnih človekovih pravic in imajo zato dolgoročne fizične ter psihološke posledice. Lokalna skupnost se ne razvija kot bi se morala, če so njeni najmlajši člani prisiljeni v delo. Ideal zahodnega sveta, ki otroštvo dojema kot brezskrbno igro in učenje, na žalost ne drži za Afriko, kjer so otroci že pri svojih rosnih letih dolžni prispevati k ekonomskemu statusu svoje družine.

Tudi ta fotografija se nahaja v enem izmed potopisnih člankov in je plod amaterske fotografinke Barbare Vidmar ter njenega popotovanja po Afriki.

4.3 Diskusija

Analiza popotniških fotografij o Afričanih mi je na konkretni ravni orisala vizualno podobo Afričanov, predstavljenih v reviji Svet&Ljudje. Slikovni material, ki sem ga analizirala, potrjuje moje predpostavke in dokazuje, da je revija s svojo uredniško politiko tudi posredno vključena v zahodni hegemonski diskurz o Afričanih. Fotografije, ki sem jih izbrala za analizo, so tako plod amaterskega dela kot plod izkušenih fotografov, vsi pa so nezavedno in nenačrtovano podvrženi prevladujočim diskurzom zahodne družbe. Diskurzi so namreč del prikritih in subtilnih mehanizmov oblasti in ne načrtna manipulacija. Ljudje torej nezavedno segamo po že uveljavljenih reprezentacijah Afričanov in posledično reproduciramo obstoječe negativne diskurze o afriški celini. Tako se ponavljajoče podobe bolezni, vojn, spopadov, nasilja, državnih udarov, zaostalih aristokratskih vladavin, nemogočih in primitivnih življenjskih razmer zakoreninijo v splošno podobo zahodnjaka o Afriki.

Čeprav se revščina povečuje tudi na Zahodu, je s fotografskim objektivom malokrat zajeta. Morebiti ravno zato več opusov prikazuje tuje dežele, saj revščine pri sebi nočemo opaziti, je sploh ne vidimo ali si je ne upamo fotografirati, ker smo menja, da bi tudi lahko koga prizadeli. Na Zahodu prevladujejo fotografije uspešnosti in izobilja, medtem ko se Afričane kot nerazvite prikazuje v kontekstu umazanije, pa čeprav bi lahko pokazali veliko več kot samo to. Njihova kultura je izjemno bogata, vendar so pozitivne stvari v zvezi z Afriko na žalost predstavljene manjkrat kot negativne. Afriška zaostalost se na ta način še bolj utrjuje v miselnih konceptih zahodnjakov, ki to prenašajo naprej in se tega niti ne zavedajo. To je začaran krog in dolgotrajen proces, ki traja že leta in leta in ga bo težko izkoreniniti. Preseganje prevladujočih diskurzov je izjemno težka naloga, saj smo vzorce mišljenja in »pravila« kot člani kulture ponotranjili skozi proces socializacije, če ne primarne, pa sekundarne. Afričani v naših glavah ostajajo eksotični, drugačni, strašljivo privlačni ter kronično revni, umazani in lačni.

Ker moja analiza temelji na interpretaciji, torej branju fotografije iz moje lastne perspektive ter kulturnega oziroma socializacijskega okolja, želim še enkrat opozoriti na možnost različnih branj in dojemanj fotografij, ki bi lahko pokazale povsem drugačne rezultate, saj je teren pomenov fotografije zelo fleksibilen in drseč.

5 ZAKLJUČEK

V diplomski nalogi sem skušala odgovoriti na vprašanje, ali revija Svet&ljudje s svojimi popotniškimi fotografijami reproducira stereotipne negativne podobe o Afriki in njenih prebivalcih. S pomočjo semiotične in diskurzivne analize sem poskušala opredeliti najpogostejše motive oziroma diskurze prikazovanja Afričanov v reviji. Analiza je potrdila moje predpostavke in dokazala, da je revija s svojo uredniško politiko in z njenimi fotografi vključena v zahodni hegemonski diskurz o Afričanih. Ob pregledovanju mesečnikov sem opazila, da se popotniške fotografije pojavljajo predvsem v kontekstu diskurzov revščine, vojne, lakote in umazanije, na katerih so med največkrat prikazanimi ravno otroci, s katerimi kontrasti Zahoda in Vzhoda pridejo še bolj do izraza. Zelo priljubljene so tudi portretne popotniške fotografije, sploh portretne fotografije domorodcev v tradicionalnih oziroma plemenskih opravah, kjer se kulturna različnost najbolj pokaže. Tako se razmišljanje v okviru stereotipne podobe o Afriki kot kronično lačni celini spodbujale fotografije, kjer je bila izpostavljena »splošna afriška problematika«, kot so pomanjkanje vode, lakota, umazanija, revščina, vojna, itd. Tudi spremljajoči tekst popotniških fotografij (tam, kjer je prisoten) implicira na manjvreden položaj Afrike, kjer je moč čutiti negativni prizvok, predvsem v smislu neciviliziranosti in nujne modernizacije v nekaj letih. Za razumevanje današnje zahodne podobe Afrike sem si pomagala predvsem s postkolonialno teorijo, ki vzroke za sodobne reprezentacije Afrike išče v evropskem kolonializmu prejšnjega stoletja. S kolonialnimi posegi v afriško celino in tudi osvojitvami so Evropejci pričeli Afričanom pripisovati inferiorne attribute, skratka »civilizirali« so jih. Diskurzi o manjvredni, drugačni in celo primitivni Afriki so se tako nadaljevali in ohranili do danes, na kar je opozorila tudi moja analiza revije Svet&ljudje. Pri branju fotografije je namreč vedno treba upoštevati tudi širši kontekst, predvsem pa družbeno, kulturno in zgodovinsko ozadje. Fotografija je izdelek, ki posredno odraža naše misli, občutja in predstave, čeprav se tega morebiti ne zavedamo. Popotniške fotografije afriške celine tako močno vplivajo na percepcijo zahodnjaka o tem delu sveta, saj kot ostali medij predstavljajo pomemben vir informacij bralcem. Mediji delujejo kot nekakšno središče ideoloških diskurzov, teh pa se bralci nezavedno poslužujemo in jih reproduciramo. S kumulativnim prikazovanjem Afričanov kot revnih, lačnih in pomoči potrebnih smo ustvarili želeno neenakovredno razmerje, v katerem smo zahodnjaki superiorni. Namreč Afričane in Afriko se je vedno prikazovalo v smislu razvojnega diskurza, kjer je skozi čas njihova temeljna lastnost postala revščina in ekonomska odvisnost. Binarno nasprotje med Afriko in Zahodom se je kreiralo v smislu ekonomske in politične moči. Afrika je za nas zahodnjake še vedno nerazvita in revna družba, kateri vladajo tradicionalne

družbene strukture, medtem ko smo napredni Zahodnjaki tisti, ki smo ubrali pravilno pot, drugi pa slepo sledijo vzorcem »uspeha«. Zato je sporno enoznačno trditi, da je zahodnjaška percepcija uspeha edina pravilna, če niti ne vemo, kaj pomeni uspeh za afriško družino ali morebiti celotno družbo. Interpretacija pojmov in pomenov je namreč kulturno pogojena, zato ne moremo soditi, kdo ima prav oziroma kdo je boljši.

Na tej točki še enkrat poudarjam, da je analiza subjektivna, torej osnovana na mojem lastnem videnju fotografij, na katerega vpliva moje socialno, kulturno ter tudi politično okolje, zato so ob drugačnih okoliščinah možne drugačne interpretacije.

Na koncu lahko zapišem, da je t.i. afrikanističen diskurz, primarno oblikovan v obdobju razsvetljenstva, prisoten še danes v reviji Svet&ljudje. Revija oziroma/in njeni fotografi namreč tipično zahodnjaško obravnava Afričane v svojih popotniških fotografijah. Res je, da se v akademskih krogih percepcija Afrike in celoten afrikanističen diskurz počasi izboljšuje, vendar je to trdovraten in dolgotrajen proces, ki se ob novih oblikah kolonializma in vedno kompleksnejših globalnih odvisnostih kaže kot izrazito zakoreninjen in težek boj (Jeffs 2003). Afrika je tako v popotniških fotografijah prikazana negativno in predvsem stereotipizirano in na žalost še en medij utrjevanja zahodne konstrukcije Afrike. Tako je z vidika revije Zahod moderen in civiliziran v nasprotju s še vedno razvijajočo se in primitivno Afriko, katera brez naše pomoči niti danes ne bi bila takšna, kot je.

6 LITERATURA

1. Andreasson, Stefan. 2011. *Orientalism and African development studies: »the reductive repetition« motif in theories of African underdevelopment*. Dostopno prek: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=stefan_andreasson (11. julij 2011).
2. Antolinc, Ines. 2009. *Svet&ljudje* 12 (3): 66.
3. Baskar, Bojan. 2001. Kje se začne Afrika? Južnoevropski kolonializmi in Evrafrika. *Časopis za kritiko znanosti* 29 (204/206): 64-80.
4. Benčina, Iztok. 2010. *Svet&ljudje* 14 (3): 10-11.
5. Bernal, Martin. 1991/1987. *Black Athena: The Afrosiatic Roots of Classical Civilization*. London: Vintage.
6. Bhabha, Homi K. 1994. *The location of culture*. London: Routledge.
7. Brumen, Borut. 2001. Pozabljeni od Boga in prekleti od zgodovine: Tuaregi in njihov boj za preživetje. *Časopis za kritiko znanosti* 29 (204/206): 141-168.
8. --- in Nikolai Jeffs. 2001. Afrike. *Časopis za kritiko znanosti* 29 (204/206): 5-27.
9. Burr, Vivien. 2000. *An introduction to social constructionism*. London, New York: Routledge.
10. Clarke, Graham. 1997. *The photograph*. Oxford, New York: Oxford University Press.
11. Dolinar, Maja. 2010. *Pomen globalnega učenja pri povečanju ozaveščenosti o problemih revščine v Afriki*. Dostopno prek: http://www.etno-muzej.si/pdf/0354-0316_20_dolinar_pomen.pdf (9. julij 2011).
12. Eržen, Jure. 2011. *Svet&ljudje* 14 (1-2): 10-11.
13. Fairclough, Norman. 1995. *Media discourse*. London: E. Arnold.
14. Foucault, Michel. 1991. *Vednost-oblast-subjekt*. Ljubljana: Krt.
15. --- 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
16. Gramsci, Antonio. 1974. *Izbrana dela*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
17. Hall, Stuart. 1996. New ethnicities. V *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural studies*, ur. David Morley in Kuan-Hsing Chen, 441-449. London, New York: Routledge.
18. --- 2000. *Representation: cultural representations and signifying practice*. London: Sage in Milton Keynes: The Open university.
19. --- 2004. Delo reprezentacije. V *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*, ur. Breda Luthar, Vida Zei in Hanno Hardt, 33-96. Ljubljana: Študentska založba.

20. Hardt, Hanno. 2002. Vizualna kultura v kulturnih študijah. V *Cooltura: uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 315-327. Ljubljana: Študentska založba.
21. Hebbbar, Reshmi J. 1998. *African American Studies and Postcolonialism*. Dostopno prek: <http://www.english.emory.edu/Bahri/AfricanAmerican.html> (29. julij 2011).
22. Hrženjak, Majda. 2002. *Simbolno: izbrana poglavja iz francoskega strukturalizma*. Ljubljana: Študentska založba.
23. Ivančič, Uroš. 2004. Tudi jaz bi bil popotnik?! *Svet&Ljudje* 69-70 (3): 7-9.
24. Jeffs, Nikolai. 2003. Od postkolonializma do postsocializma. *Literatura* 15 (143/144): 80-102.
25. Jurinčič, Igor in Tomi Brezovec. 2011. *Zgodovina turizma*. Dostopno prek: <http://www.gea-on.net/clanek.asp?ID=1371> (15. maj 2011).
26. Južnič, Stane. 1980. *Kolonializem in dekolonizacija*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
27. Južnič, Stane. 1987. *Antropologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
28. Klemenčič, Janin. 2002. *Popotniški priročnik*. Kamnik: ICO.
29. Kogovšek, Neža in Branica Petković. 2007. *O diskriminaciji: priročnik za novinarke in novinarje*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
30. Lakovič, Mare. 2010. *Svet&Ljudje* 13 (5): 12-13.
31. --- 2011. *Svet&Ljudje* 14 (4): 1, 70.
32. --- 2011. *Svet&Ljudje* 14 (5): 70.
33. Lutz, Catherine in Jane Collins. 1993. *Reading National Geographic*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
34. --- 2004. Fotografija kot krožišče pogledov. V *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*, ur. Breda Luthar, Vida Zei in Hanno Hardt, 211-236. Ljubljana: Študentska založba.
35. Mezzana, Daniele. 2006. *A cancerous image. African societies*. Dostopno prek: <http://www.africansocieties.org/n4/eng/Dossier.htm> (13. julij 2011).
36. Nöth, Winfried. 1995. *Handbook of semiotics*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
37. Pirc, Janez, Rajko Muršič, Max Zimani, Ibrahim Nouhoum, Rene Suša, Ajda Radinja, Samo Košnik, Tanja Uršič, Maja Lamberger Khatib in Katja Mrak. 2010. *Afrika v slovenskem šolskem sistemu*. Ljubljana: Društvo Afriški center.

38. Svet in ljudje. 2011. *Oglaševanje v reviji Svet&ljudje*. Dostopno prek: <http://www.svetinljudje.si/si/oglasovanje.wlgt> (16. junij 2011).
39. Režek, Mateja. 2005. *Vključenost kritične diskurzivne analize v model vzgoje za medije: primer analize diskriminatornega diskurza v šoli*. Magistrsko delo. Ljubljana: FDV.
40. Said, W. Edward. 1996. *Orientalizem: Zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
41. Slemon, Stephen. 2001. Post-colonial Critical Theories. V *Postcolonial Discourses: An Anthology*, ur. Gregory Castle, 99-117. Oxford: Blackwell Publishers.
42. Sontag, Susan. 2006. *Pogled na bolečino drugega*. Ljubljana: Sophia.
43. Stankovič, Peter. 2002. Kulturne študije: pregled zgodovine teorij in metod. V *Cooltura: uvod v kulturne študije*, ur. Peter Stankovič, Aleš Debeljak, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 11-70. Ljubljana: Študentska založba.
44. Štrajn, Darko. 2009. *Konstrukcija družbe v postopkih edukacije*. Dostopno prek: http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/01_09_konstrukci_jadruzbevpstopkih edukacije.pdf (10. julij 2011).
45. Teržan, Vesna. 2000. Srečanje v prostoru za potnike. *Emzin: revija za kulturo* 10 (3-4): 109-110.
46. Tripathy, Jyotirmaya in Dharmabrata Mohapatra. 2011. Does development exist outside representation? *Journal of Developing Societies* 27 (2): 93-118.
47. Vidmar, Barbara. 2010. *Svet&ljudje* 13 (4): 33.
48. Weber, Irena. 1997. *Kultura potepanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
49. Založba Didakta d.o.o. 2011. *Letna naročnina*. Dostopno prek: http://www.didakta.si/e-knjigarna/revije/svet_in_ljudje/svet_ljudje_letna_narocnina.html (29. maj 2011).